

૬.૪ જૈન ધર્મનું વિજ્ઞાન: ખાર પ્રતિજ્ઞાઓ

જગતના સઘળા પદાર્થો પ્રસંગો, કે ઘટનાઓ કુદરતના ચોક્કસ નિયમોને આધીન છે. સજીવ સૃષ્ટિ, પશુ પંખી, પ્રાણીજગત પણ તે પોતાના ચોક્કસ નિયમો પ્રમાણે ચાલે છે. કુદરતી શક્તિના સ્રોત સ્વરૂપ પાણી, અગ્નિ, વાયુ અને પૃથ્વીને પણ જો નિયંત્રિત કરાય તો માનવ જગતને ઉપકારી બને છે નહિંતર વિનાશકારી બને છે.

વર્તમાન વિશ્વના વિકાસ પાછળ માનવની બુદ્ધિશક્તિ જેમ કારણભૂત ગણાય છે તેમ અધ્યાત્મજગતમાં આંતરિક ગુણોના વિકાસ પાછળ પણ માનવની સઘળી શક્તિઓ ઉપર સદ્આલંબનો, સદ્વિચારો, પવિત્ર આચારોનું નિયમન થાય તો અવશ્ય તે માનવમાંથી મહા માનવ બની શકે છે અને તે માટે પરમકરૂણાવાળા જ્ઞાની મહાપુરૂષોએ માનવ જીવનના આંતરિક શણગારો અને સુશોભનો માટે ખાર પ્રતિજ્ઞાઓ (શ્રાવક જીવનના ખાર વ્રતો) બતાવવામાં આવ્યા છે.

૧) મોટી હિંસાનો ત્યાગ (પહેલું અણુવ્રત)

જાણી જોઈને નિરપરાધી હાલતા ચાલતા ત્રસ જીવોની હિંસા કરીશ નહિં. અને બીજા પાસે કરાવીશ નહિં. કોઈપણ નાના-મોટા ગમતા-અણગમતા સર્વજીવોને અભય આપવા માટે આ વ્રત સ્વીકારવાનો છે. આ વ્રતથી અવૈર-અભયની સિદ્ધિ થાય છે. **નિયમ:-** કોઈની સાથે લડાઈ ઝઘડા કરીશ નહિં અને કોઈપણ જીવોની હત્યા હું કરીશ નહિં.

૨) મોટા જૂઠનો ત્યાગ (બીજું અણુવ્રત)

કોઈપણ પ્રકારનું જૂઠ, કપટ, દંભ સેવીશ નહિં. કરતા હોય તેની અનુમોદના કરીશ નહિં અને ભૂતકાળમાં મારા આત્માએ જે કોઈ જૂઠના ભાવો કર્યા હોય તેનો સાચો પશ્ચાતાપ કે નિંદા કરીશ. આ વ્રતથી વચન સિદ્ધિ પ્રગટે છે. તેમજ સર્વ મંત્રો યોગો વગેરે સિદ્ધ થાય છે. રોગ શોક વગેરેનો નાશ થાય છે અને સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખો આવી મળે છે. **નિયમ:-** કોઈનો વિશ્વાસઘાત કરીશ નહિં અને કોઈની હત્યા થાય કે મોટું નુક્ષાન થાય તેવું જૂઠ બોલીશ નહિં.

૩) મોટી ચોરીનો ત્યાગ (ત્રીજું અણુવ્રત)

કોઈપણ પ્રકારની ચોરી કરવી નહિં કરાવવી નહિં અને ચોરીને અનુમોદન આપવું નહિં. ચોરીનો ત્યાગ કરવાથી લોકમાં વિશ્વાસ, પ્રશંસા, ધન, ધાન્યાદિ સમૃદ્ધિની વૃદ્ધિ, મનની સ્થિરતા અને નિર્ભયતા પ્રગટે છે. આ વ્રતમાં અણહકનું લેવું, બીજા કોઈનું પડાવી લેવું, માલિકને પૂછ્યા વગર લેવું તે સર્વ જડ કે ચેતન વસ્તુઓની માલિકી કરવી તે આ વ્રતના ભંગ બરાબર થાય છે. **નિયમ:-** માલિકની કોઈપણ વસ્તુ કહ્યા વગર લઈશ નહિં અને વ્યવહારમાં કહેવાતી ચોરી કરીશ નહિં.

૪) મોટા અબ્રહ્મનો ત્યાગ (ચોથુ અણુવ્રત)

વિષય વાસનાથી અલિપ્ત રહેવા માટે આજે તાતી જરૂર છે. આ શરીર માત્ર ભોગ ભોગવવા માટે નથી મળ્યું પણ દિવ્ય ઉત્તમ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ માટે મળ્યું છે. સજાતીય કે વિજાતીય કોઈપણ વ્યક્તિ સાથે સરાગ સંબંધ, વચન, દષ્ટિ, સહવાસ કે સંયોગ કરવો તે આ વ્રતના ભંગ બરાબર છે. આ વ્રતનું પાલન કરવાથી આરોગ્ય, સમૃદ્ધિ, કીર્તિ, સંકલ્પ શક્તિ વધતી જાય છે અને સત્વ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે. **નિયમ:-** સ્વપત્ની સંતોષ અને પરસ્ત્રીનો ત્યાગ કરીશ. વિજાતીય સાથે દેહમર્યાદા રાખીશ.

૫) મોટી માલિકી કે મૂર્છાનો ત્યાગ (પાંચમુ અણુવ્રત)

સંસારની સઘળી ઉપાધિઓ ઈચ્છાઓના ઢગલામાં છે, જેમ ઈચ્છાઓ ઓછી થાય, માલિકી ઓછી થાય, મમત્વ ઓછું થાય તો જ સાચું સુખ અને શાંતિ મળે અને તે માટે ઓછામાં ઓછી જીવન જરૂરિયાતની ચીજ વસ્તુઓથી ચલાવી લેવાની સાત્ત્વિક વૃત્તિ આ વ્રતના પાલનથી પ્રગટે છે.

ધન, ધાન્ય, રોકડ રકમ, દાગીના, મિલકત વગેરે ઉપરથી માલિકીનો ત્યાગ કરવો તે આ પ્રતિજ્ઞા છે. આ પ્રતિજ્ઞાથી સંતોષ સુખ, લક્ષ્મીની સ્થિરતા, લોક પ્રશંસા અને ચિત્તની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થાય છે અને દુર્ગતિ બંધ થાય છે.

નિયમ:- અમુક ધન, મિલકત, દાગીના, મિલકત સિવાય વધારાના ધનને ધર્મ માર્ગે વાપરીશ.

૬) દિશા મર્યાદા ગુણવ્રત (પહેલું)

મારો આત્મા ચૌદે રાજલોકના સર્વક્ષેત્રોમાં અનંતી વખત જન્મ મરણ કરી ચૂક્યો છે પરંતુ અયોગી બનવું અને સ્થિર બનવું તે આ વ્રતનો ભાવ છે.

ચાર દિશા, વિદિશા, અને ઉપર નીચેની એમ દસે દિશામાં કારણ વગર ક્યાંય જવું આવવું નહિં તે આ વ્રતની પ્રતિજ્ઞા છે. આ વ્રતના સ્વીકારથી પોતાના ક્ષેત્ર સિવાયના તમામ ક્ષેત્રોના તમામ પાપો સાથેનો સંબંધ રદ થાય છે અને અભયદાન અપાય છે. આ વ્રતથી આત્મગુણોની સ્થિરતા થાય છે.

નિયમ:- ભારત બહાર કારણ વગર અમુક વખતથી વધારે જઈશ નહિં અથવા અમુક રાજ્યો સિવાય બહાર જઈશ નહિં.

૭) પરિભોગ મર્યાદા ગુણવ્રત (બીજું)

જગતના સર્વ ભોગ વિલાસો, શોખો અને કહેવાતી સુંદર વસ્તુઓ અનેક વખત આ જીવે ભોગવી છે વારંવાર ભોગવી છે. છતાંય સંતોષ કે વૃદ્ધિ થઈ નથી. તેના નિયંત્રણ માટે ભોગ ઉપભોગ સંબંધિત સર્વ પાપ વ્યાપારોનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે.

આ પ્રતિજ્ઞામાં સચિત કે અચિત આરંભ સહિતની સઘળી પાપ પ્રવૃત્તિઓના ત્યાગ માટે આહાર, વેપાર, વ્યવહાર અને સંબંધમાં નિયંત્રણ મૂકવાનું છે. આ વ્રતના પાલનથી અનેક અનેક જણાતા નહિં જણાતા

દોષો, પાપો સહજતાથી છૂટી જાય છે. આત્મ શક્તિનો ઉદ્યાસ થાય છે અને ગુણોનો સારો વિકાસ થાય છે.

નિયમ:- ૨૨ અભદ્ય, ૩૨ અનંતકાય(કંદમૂળ) નો ત્યાગ કરીશ અને ચૌદ નિયમોનું યથાશક્ય પાલન કરીશ.

૮) અનર્થ દંડનો ત્યાગ ગુણવ્રત (ત્રીજું)

અજ્ઞાનવશ જીવે અનેક પાપો અને તેના ભાવો કર્યા છે તેમાં આર્તધ્યાન, રૌદ્ર ધ્યાન, પ્રમાદ, હિંસા, સેક્સ વગેરેના લેવા-દેવા વગરના માત્ર વચનથી કે શોખથી અનેક અનેક કર્મોના ઢગલા બાંધ્યા છે મતલબ કે, પાપો કોઈક કરે અને તેના હિસ્સેદાર આપણે બનીએ, તેથી વગર જરૂરિયાતના દોષો અને પાપોનો ત્યાગ કરવાનો ભાવ છે. આ વ્રતના પાલનથી માનસિક અશાંતિ દૂર થાય છે, દુર્ગતિ અટકી જાય છે અને સર્વ પ્રકારની મોક્ષ માટેની અનુકૂળતાઓ પ્રાપ્ત થતી જાય છે. **નિયમ:-** મનોરંજન ટી.વી., વિડીયો ચેનલ વગેરે જોવા ઉપર અમુક મર્યાદા બાંધીશ અને મહાહિંસાના કે સેક્સ વગેરેની પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લઈશ નહિં.

૯) સામાયિક વ્રત (પહેલું)

સામાયિક કરવું એટલે અંતરના સદ્ગુણોને વિકસવા દેવા માટેનું સ્થાન આપવું જે શાંત છે, ઉપશાંત છે તે સામાયિક ભાવમાં છે, સાચું સામાયિક સમતામાં છે અને તે સદ્ગુણ ઉતારવા માટે રોજ એક અડતાલીસ મીનીટ સામાયિકના ઉપકરણ સાથે કરવું જરૂરી છે. **નિયમ:-** અઠવાડિયામાં ઓછામાં ઓછું એક સામાયિક કરીશ અથવા ધર્મ પુસ્તકોનું એક ક્લાક વાચન કરીશ.

૧૦) દેશાવગાસિક વ્રત (બીજું)

સામાયિક કરતાં વિશેષ પ્રકારે સંપૂર્ણ દિવસ વિરતિમાં રહેવા માટેની પ્રક્રિયા છે. સદ્ભાવોને અંતરમાં ઉતારવા માટે તે ઘૂટવા જરૂરી છે. તેથી આ વ્રતમાં સવાર સાંજ પ્રતિક્રમણ અને છૂટક આઠ સામાયિક કરવાની હોય છે. સંસાર સંબંધી વ્યવહાર વ્યાપારનો ત્યાગ કરવાનો હોય છે અને એકાશન કરવાનું હોય છે.

નિયમ:- વર્ષમાં બે કે તેથી વધુ વાર ઉપરોક્ત નિયમ ગ્રહણ કરીશ.

૧૧) પૌષધ વ્રત (ત્રીજું)

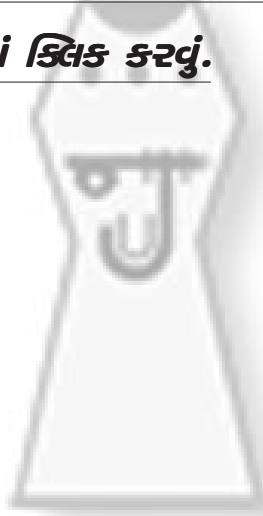
અજ્ઞાન અને મોહવશ સંસારના સઘળા ભાવોનું જે પોષણ કર્યું છે તેના સઘળા દોષો, દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવા માટે સાધુ જીવનની જેમ જ જીવન જીવવાની તાલીમ લેવાની છે. સંસારના વ્યવહાર, વ્યાપારના સંબંધોથી મુક્ત થઈને આત્મ ગુણોને પામવાનું છે. આ પૌષધવ્રતના પાલનથી આત્માની શક્તિ સમૃદ્ધિનો ખ્યાલ આવે છે, સહનશક્તિ ખુબ જ વિકસે છે અને સર્વ જીવો સાથે મૈત્રી, આત્મીયતા પ્રગટે છે.

નિયમ:- વર્ષમાં ઓછામાં ઓછી એક વાર પણ પૌષધની આરાધના અપ્રમત ભાવે કરીશ.

૧૨) અતિથિ સંવિભાગ વ્રત (ચોથું)

અતિથિ સંવિભાગ વ્રતમાં સાધુ સાધ્વીજી ભગવંતોને સેવા ભક્તિ કરવાની હોય છે. આગલા દિવસે પૌષધવ્રત, ઉપવાસ અને બીજે દિવસે એકાસણાનું પચ્ચક્ષ્માણ કરવાનું હોય છે. આ વ્રતના પાલનથી દાસપણું, દુર્ગતિ, દુર્ભાગ્ય અને સઘળા દોષો આપોઆપ છૂટી જાય છે. આરંભ અને પરિગ્રહના સઘળા પાપો પણ છોડી દેવાના હોય છે. **નિયમ:-** વર્ષમાં એક વખત પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતની ભક્તિ-સેવા કરીશ અથવા સંયોગ ન મળે તો શ્રાવક-શ્રાવિકાની ભક્તિ કરી અતિથિ સંવિભાગ કરીશ.

ઉપરોક્ત બારેય પ્રતિજ્ઞાની વિશેષ જાણકારી વિસ્તારથી મેળવવા લાઈબ્રેરી વિભાગમાં જૈન આચાર અને નીતિ શાસ્ત્રના વિષયોમાં ક્લિક કરવું.

jainuniversity.org